

HUR GÖR MAN?

Ylva Åborg & Joanna Zawieja

Vi ser en internationell våg av metodkritiska arkitektur- och stadsplaneringspraktiker som omprövar sin yrkesroll och söker nya planeringsstrategier. Flertalet med ett starkt fokus på participation. Med metoder från aktivistiska och konstnärliga rörelser undersöker de hur social dynamik formar staden och hur nya redskap för medverkande kan införlivas i planeringsprocessen. Hur kommer det sig att dessa tendenser är så svaga i Sverige? Saknar vi incitament för att utveckla metodkritiska och medverkande arbetssätt? Vad har det i så fall med Sverige att göra? Hur relaterar arkitekturpraktikers arbetsmetod till samhällsklimatet i stort?

Processerna kring planfrågor har varit föremål för omfattande undersökningar i och med PBL-kommitténs arbete. Samtidigt har offentliga diskussioner kring planerade byggen, som Slussen och Södra Älvstranden, visat på ett växande medialt intresse för stadsplanering. Kan detta leda till en utökad dialog där traditionella planprocesser kompletteras med andra verktyg?

En av PBL-kommitténs målsättningar är att förkorta och förenkla planprocessen, till exempel genom att låta kommunerna i vissa fall ersätta utställningsmomentet med en underrättelse¹. Detta väcker frågor om representation, vilka som har och vilka som tar chansen att uttrycka sin mening. Å ena sidan kan en

långdragen och invecklad planprocess lätt bli otillgänglig, å andra sidan är den demokratiska långsamheten av stor vikt just för att ge folk utrymme att reagera. I båda fallen är deltagandet i kommunala planeringsprocesser reaktivt och bygger på informations-spridning och kunskap om instanskedjan. Konsekvensen är en miljö byggd efter minsta möjliga motstånd, till skillnad från en miljö skapad av en förändringsvilja.

De participativa metoderna vi ser i internationella byggpraktiker bygger på annan grund. De undersöker en aktiv demokratisk process, delvis genom att ompröva sin position och dess konsekvenser ur sociala och ekologiska perspektiv. De omdefinierar sin yrkesroll och lokerar arkitekturen i produktionssättet, inte enbart i det materiella resultatet.

Dr Doina Petrescu är arkitekt, lärare på School of Architecture i Sheffield och en av grundarna till det franska interdisciplinära nätverket *Atelier d'architecture autogérée (aaa)*. *aaa* utforskar det offentliga rummets möjligheter genom självinitierade interventioner. Deras projekt uppmuntrar invånare i grannskapet att tillfälligt ta outnyttjade urbana rum i besittning och göra dem till sina genom vardagliga aktiviteter som matlagning, odling, debatter, samtal.

Med små tillfälliga rörelser vill *aaa* driva utvecklingen mot ett i deras mening ekologiskt, demokratiskt och mer rörligt förhållningssätt till stadsplanering

Organisationen startades 2001 av två arkitekter boende i Parisområdet La Chapelle och ett antal studenter. Deras första projekt *ECObOX* tog plats i det egna kvarteret La Chapelle, ett av Paris fattigaste och mest kosmopolitiska områden. *ECObOX* inleddes med att bygga tillfälliga kolonilotter på en övergiven bakgård. Med lastpallar och annat återanvänt material skapades ett rutnät där invånarna i kvarteret erbjöds att sköta varsin koloniruta. Lastpallarna som skiljde kolonierna åt bildade ett gemensamt gångstråk, ett gemensamt intresse, ett kollektivt rum. Verktyg delades och den tomma byggnaden intill togs över för kollektiva event. I väggen som skiljer bakgården från mer öppna gångstråk borrades titthål till väl valda vyer. Med tiden har *ECObOX* blivit en katalysator för området och en mötesplattform organiserad av *aaa* och grannskapet.

Doina Petrescu är också redaktör för flera böcker om arkitektoniska metoder som *Altering Practices: Feminist Politics and Poetics of Space* (2007, Routledge) och *Architecture and Participation* (2005, Spon Press). Hon föreslår ett förhållningssätt där arkitekturen

ses som en praktik och en kunskap, snarare än ett resultat. En arkitektur som behandlar "arkitekturrelaterade aktiviteter" istället för "arkitekturspecifika". Petrescu förespråkar en stadsplaneringspraktik på gräsrotsnivå som bygger på medverkan och utbyte mellan staden och invånarna. Det är en metod som i grund och botten handlar om att skapa relationer, till skillnad från att skapa objekt. En metod där små gester kan generera urbana förändringar.

Många av de samtida metodkritiska praktikerna kan läsas som en vänster- och anarkarörelse i deras försök att problematisera och ge alternativ till en kapitalistisk utveckling. I Sverige skulle en sådan verksamhet dock få en splittrad betydelse då ett av de huvudsakliga hindren, vid sidan om våra reaktionära planprocesser, är de juridiska begränsningarna i form av byggstandardkrav. Internationellt väl spridda urbana taktiker kan här ses som ett angrepp på ett erkänt och uppskattat socialt bygge, ett bygge framvuxet ur strävan mot en jämn och hög standard. Finns bakgrunden till vissa arkitektkontors till synes mer dynamiska utveckling i länders politiska kontext?

I länder med starka anarkistiska rörelser som Spanien finns flertalet exempel på "autonoma" praktiker, exempelvis spanska *Recetas Urbanas* drivet av arkitekten Santiago Cirugeda. Sedan

1996 undersöker Recetas Urbanas genom sina urbana taktiker vad lagrummet tillåter. Han både genomför svartbyggen med stöd av hittade hål i lagtexten, samt publicerar manualer till hur man själv kan bygga egna autonoma strukturer, som lekplatser av hittat material eller kamouflerade konstruktioner på hustak.

I Sverige finns ett förhållandevis högt förtroende för politiker² och en orubbad tilltro till vårt demokratiska system, trots ett sjunkande valdeltagande. Sören Holmberg visar i *Down and Down we go: political trust in Sweden* att det svenska stödet för demokratin är 93 % och att 89 % av svenskarna anser sig vara stolta eller mycket stolta över sitt land. Det finns en sentimentalitet kring vad den svenska modernismen lyckades åstadkomma, en allmän överenskommelse att lagarna är befogade och att standarden är helig. Ruckar vi på den faller välfärden. Vi förbannar kravet på att alltid ha ett badrum i entréplan, men missnöjet i arkitektkåren förlorar enkelt sin förändringskraft och förvandlas till ett stilla gnäll när det ställs mot vår stola välfärdstradition. Är det denna nöjdhet eller respekt som gör oss mindre benägna att utveckla nya metoder?

Tilltron till den representativa demokratin är djup i Sverige. Enskilda personers inflytande och engagemang kan lätt hota det kollektiva systemet och ge en "orättvis" fördelning av inflytande. Att tala i egen sak visar på politisk svaghet då legitim makt vinnas genom representativitet. Engagerad blir lätt rättshaverist. Nya medverkandemetoder utmanar våra föreställningar om demokrati, statligt ansvar och representation.

Det tvärvetenskapliga Londonkontoret *muf* har sedan 1996 drivit urbana projekt med fokus på representationsfrågor. De jobbar ofta i workshops tillsammans med de boende och har i flera projekt använt sig av mer performativa undersökningsmetoder. 2003 genomförde de projektet *Small Open Spaces that are not Parks* med målet att identifiera små öppna platser som uppfattas som offentliga.

I samtal och undersökningar med traktens ungdomar observerade *muf* att ungdomars anspråk på det offentliga rummet ofta är modest, de vill helst ha väderskyddade platser att hänga på. Tillsammans identifierade de 34 platser som folk uppfattade som publika, som en gångbro, en biograffoajé, gångtunnlar och en gränd där mest tjejer hängde. *muf* översatte sedan dessa platser i ett antal byggbara typologier och byggde upp en av dem. Likt *aaa:s* projekt poängterades här den vardagliga skalan, den sortens små platser som ofta blir förbisedda i stora planundersökningar men som genom att tas i anspråk kan skapa en känsla av ägande.

På vad bygger känslan av ansvar, ägande och engagemang för sin närmiljö? En rådande tes är att ökade privatisering leder utvecklingen åt det hållet, en annan att närhet till besluten gör det. En mer direkt demokrati.

Kan Sveriges sjunkande valdeltagande³ ses som ett uttryck för missnöje med nuvarande system? Är det minskade förtroendet ett utslag av en kritisk medvetenhet som söker förändring? Tänkare

som Pippa Norris menar att om man vill ha upp förtroendet för institutionerna, så måste man ändra systemet. Oron över det minskande partipolitiska engagemanget ledde till att Sveriges regering i slutet av nittioalet tillsatte en kommitté för att utreda orsakerna. *Demokratiutredningen*, som den kallades, kom bland annat fram till att ökat deltagande måste följas av reella möjligheter till inflytande⁴. Sedan den 1 juli 2002 har kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige möjlighet att införa så kallade medborgarförslag. Medborgarförslag innebär en rätt för den som är folkbokförd i en kommun eller i ett landsting att väcka ärenden i fullmäktige. Brukarinflytande och självförvaltningsorgan har seglat upp som andra nya organisationsformer. I vilken utsträckning skapar nya inflytandestrukturer möjligheter för andra aktörer i politiken? Vilka aktörer vill man egentligen bjuda in till debatten? I Melleruds kommun avskaffades medborgarförslagssystemet av en enig fullmäktige i juni 2007, efter att de under 2007 fick mottaga hela 100 medborgarförslag av skiftande karaktär från en och samma person. De nya inflytandeformerna kan vara rådgivande men får varken utmana eller hota det representativa systemet. Det är inte den folkvalda makten som ska vara subversiv.

Likväl bör även våra kommunala processer utvecklas. Oförmågan att få igång en bred och informerad diskussion i tidiga skeden har slagit hårt mot många projekt. Det finns en invand tröghet som gör sig väldigt tydlig i projekt som Stadsbiblioteket, där reaktionerna och diskussionen kring tävlingsupplägget och initiativet

i sin helhet kom först efter avslutad tävling. Om brukarna hade adresserats tidigare i arbetet med "Järvalyftet" hade man kunnat hitta en arbetsmetod som fungerade för de boende, där en efterlängtnad renovering kunde genomföras utan att de boende behövde frukta för att förlora sina hem.

Några som poängterar vikten av att engagera sig i tidiga skeden är Clare Cumberlidge och Lucy Musgrave från *General Public Agency* (GPA) i London. GPA inriktar sig på att formulera utvecklingsplaner som tidigt kopplar in framtida användare och intressenter, istället för att utgå från designorienterade stadsplaner. De betonar också vikten av att vidareutveckla utvärderingsmetoder. Deras arbete har liknats vid att kurerat det offentliga rummet, både den fysiska och diskursiva offentligheten. GPA:s agenda är tillsyns konsensusdriven och inte så skild från myndigheternas, men fokuset på det tidiga engagemanget och ett uttalat krav på tvärvetenskaplig expertis ger dem en relevans i samtalet om metodkritiska praktiker.

Ett annat tillvägagångssätt är folkbildning. På 60-talet föreslog Paul Davidoff att stadsplanerare i samarbete med medborgarna utvecklar alternativa planeringsförslag. Genom att öppet diskutera bakgrunden och motiven till aktuella förslag fick de alternativa planeringsförslagen en folkbildande effekt. Detta fick stort genomslag och idag finns i USA ett väl utvecklat nätverk av så kallade *Community design centers*; vanligtvis självständiga ideella organisationer som förmedlar information och hjälp i

planeringsfrågor. I vissa fall är verksamheten knuten till universitet och socialt engagerade kontor. Bland de mest omtalade finns *Center for Urban Pedagogy* i Brooklyn och *Rural Studio* kopplat till Auburn University.

De nämnda arkitektur- och stadsplaneringspraktikerna betonar vikten av att känna till det system inom vilket man agerar, reflektera över vägar man väljer och kritiskt granska sin position och sina verktyg. Vissa av dem använder metoden som en medial marknadsföringsstrategi, vissa jobbar i nära samarbete med myndigheter och utvecklas så småningom till institutionella partners, medan andra ser platsstöld som ”den enda värdiga formen av autonomi - ett sätt för individen att manifesteras sig rumsligt utan att underkasta sig en förutbestämd platslogik.”⁵ Medvetet eller inte ifrågasätter de vedertagna yrkesroller och rådande offentliga system. De belyser vår byggda miljö som resultatet av politiska beslut, söker skärningspunkten mellan stad och politik, och frågar var *vi-et* lokaliseras när platser skapas. De ser sin praktik som en fortlöpande undersökning och låter det byggda bli en aktiv del i den ständigt pågående förhandlingen om vårt gemensamma.

Om förtroendet och ängsligheten för att förstöra ett fungerande demokratiskt system har gjort oss passiva, kanske det pågående förtroenderaset kan ge utrymme för nya processer. Om vi vågar släppa idén om fantastiska Sverige och den stolta demokratin, kanske vi kan hitta sätt att fungera bättre. ■

¹ *Får jag lov?*, Slutbetänkande av PBL-kommittén, SOU 2005:77

² Enligt statistik från ESS, European Social Survey

³ Sedan 1982 har valdeltagande sjunkit från 91,4 % till 80,1% 2002, *Demokratistatistik 2006*, Statistiska centralbyrån, s 25

⁴ *En utbällig demokrati*, SOU 2000:1, s 230

⁵ *Att stjäla en plats*, Maria Hellström, Arkitekten december 2006